

Koldingbogen

ÅRSTAL:	2004
FORFATTER:	Aage Andersen
TITEL:	Et besøg i Kolding i 1493 – hvad et regnskab kan fortælle.
KORT RESUME:	I juli 1493 var kongen og flere af rigets bedste mænd forsamlet i byen til forhandlinger. Bl.a. rigsråden Mourids Nielsen Gyldenstjerne.

ET BESØG I KOLDING I 1493 – HVAD ET REGNSKAB FORTÆLLER

AF AAGE ANDERSEN

Ved det middelalderlige kongedømmes sydlige grænse ligger Koldinghus, der udgjorde en del af rigets forsvar mod ubudne gæster og var centrum for administrationen af de omkringliggende herreder. Tillige dannede det jævnlige rammen om kongens og den centrale administrations virke.

I slutningen af juli måned 1493 var majestæten og formodentlig flere af rigets bedste mænd forsamlet i byen til forhandlinger. Fra én af disse er overleveret nogle regnskaber over udgifter, afholdt mens familiens overhoved sad i møde. Det drejer sig om rigsråden Mourids Nielsen Gyldenstjerne. Vi vil i det følgende se nærmere på, hvilke oplysninger disse regnskaber kan give om julidagene i Kolding, inden vi prøver på at klarlægge, hvorfor Mourids Nielsen var i Kolding. Men først vil det være på sin plads kort at redegøre for, hvem han var.

Mourids Nielsen var søn af ridderen Niels Pedersen Gyldenstjerne (død 1456) der, skønt han berettes efter bondeoprøret i 1441 at måtte vandre fra sin gård "ikkun en stav i sin haand", har tilhørt højadelen. Moderen, Pernille (død senest 1467) var datter af rigsråden og ridderen Mogens Munk til Boller (død 1410). Mourids var ved ægteskabet med Margareta Bielke (død 1507) selv gift ind i den svenske højadel. Hans besiddelser omfattede Ågård i Han Herred nord for Lim-

fjorden med sine 344 fæstegårde. Desuden besad han Bregentved med 45 gårde på Sjælland og Markie med 65 gårde i Skåne. Hertil kommer hustruens gods, der foruden 9 gårde i Bjerre Herred udgjorde hovedgården Färlöv med 53 gårde i Skåne. Historikeren Erik Ulsig¹⁾ har opgjort besiddelserne til 4 hovedgårde og 516 fæstegårde. Dertil var Mourids Nielsen forlenet med Han Herred som pant, og i en årrække Lundenæs Len i Vestjylland og senere Ålborghus. I forsamlingen af rigets bedste mænd blev han optaget i midten af 1470erne, senest 1477. Ridderslaget fik han mærkværdigt nok aldrig. Troels Dahlerup har herom konstateret, at Mourids Nielsens har gennemløbet en rent civil karriere, hvilket kan skyldes hans manglende lyst eller evne til at deltage i krig eller krigslignende gøremål – herunder turneringer²⁾.

REGNSKABETS OPLYSNINGER OM OPHOLDET I KOLDING

Mourids Nielsen rejste med følge fra Ågård omkring den 20. juli og nåede over bl.a. Horsens og Vejle den 28. juli til Kolding, som man atter forlod senest den 1. august for via Stouby øst for Vejle, Århus og hovedgården Clausholm ved Randers at nå Ålborg, hvor Mourids Nielsen på dette tidspunkt var lensmand. Denne rejse kendes takket være et

udgiftsregnskab, hvoraf det for Kolding aktuelle afsnit er gengivet nedenfor.

Regnskaberne er, som det ses, affattet i en fortællende stil, hvor vi kan følge rejsen, får oplyst, hvad der er udgivet til hvem samt hvor og hvornår, det er foregået. Fremgangsmåden er måske ikke særlig systematisk, men er dog ikke ukendt i samtiden. Vi ser noget lignende i de regnskaber, der er udfærdiget i den daværende dronnings husholdning³⁾.

Regnskaberne er formodentlig en renskrift efter skriverens samtidige kladde. Dog må også renskriften være blevet til i flere omgange, hvilket kan ses bl.a. af variationer i skriften i andre end den her meddelte del af regnskaberne. Desuden er de ført i jeg-form. Hvem denne jeg er, vides ikke, men Annalise Dam Kofoed har med rette peget på den senere foged på Ågård, Oluf Skriver⁴⁾. Skriveren synes at have været jyd, hvilket renskrivningen tyder på. *Døssingh* og *bowle* er således jyske indslag.

Vi ser, at der gives otte skilling til kongens spillemænd, hvilket tyder på, at kong Hans (1483-1513) har været til stede. Går vi ud fra, at hver enkelt spillemand har fået det samme beløb, har der været i alt ni musikanter, der måske har spillet for Mourids Nielsen og hans følge. Der er desuden erlagt nogle penge til messer ved kirkebesøg, ligesom der er ydet midler til almisser til tiggermunke, hvoraf gråmunken vel har været broder i tiggermunkeklostret ved det nuværende Gråbrødregade i Kolding. Der nævnes i regnskabet også en sort munk, dvs. en dominikaner, men de havde ikke tilholdssted i Kolding.

Regnskaberne indeholder også oplysninger om indkøb. Der er således betalt otte album for en lod (ca. 16 gram) muskatblom-

me, der var frugthylsteret omkring muskatnødden og kunne anvendes som krydderi eller til at frembringe velduft i røgelse. Endvidere købtes et dusin snøreremme, der muligvis har skullet bruges til at sammensnøre Mourids' fodbeklædning. Desuden finansierede husbonden en af sine tjeneres indkøb af to stighbøjler, der skulle støtte fødderne under ridningen og ved op- og afsidning af hesten. De kostede fem skilling.

Der betales for fortæring under opholdet. Hvor man har boet, vides ikke, men formodentlig i en af byens gæstgiverier. Værtshusholderens hustru har fået fire mark, og tjenestepigen og værtsparrets datter hver et beløb på fire skilling, hvilket tyder på, at de har gået til hånde under besøget. Og naturligvis er lokale tjenesteydelser også blevet honoreret; således opregnes også omkostningerne ved den lokale transport.

Dette siger måske ikke så meget, men bekræfter dog med ydelser af messepenge og almisser husherrens traditionelle fromhed og forankring i katolicismen. Desuden får vi et indblik i indkøb af varer, som ikke har kunnet erhverves i Han Herred, og som man har handlet med i Kolding, nemlig varer til forbrug i en af rigets meget velstillede miljøer. Men krydderierne er måske allerede brugt under besøget til at give de måltider, der blev indtaget i gæstgiveriet, større velsmag.

MOURIDS NIELSEN GYLDENSTJERNES ARBEJDE

Hvorfor var Mourids Nielsen draget til Kolding? Vi tolkede ovenfor oplysningerne om betaling til kongens spillemænd som udtryk for, at kong Hans har været til stede på Kol-

dinghus. Vore oplysninger om kongens færden i løbet af året er sparsomme, og kilderne giver os ingen efterretninger om hans ophold i Kolding – stort set. Vi ved, at kongen ved midten af juli befandt sig i København⁷⁾. Den 19. august lader kongen udfærdige et brev fra Wilsnack i Nordtyskland til borgmester og råd i Lübeck om et nært forestående møde⁶⁾. Kongen kan således meget vel have været på Koldinghus i netop den her omtalte periode.

Indkaldelse til et rådsmøde, som dem Mourids Nielsen fik i f. eks. 1491 og 1495⁷⁾, er næppe udgået. Ingen af rådets øvrige medlemmer vides at være indkaldt til et møde i Kolding; i alle fald har vi ingen efterretninger herom.

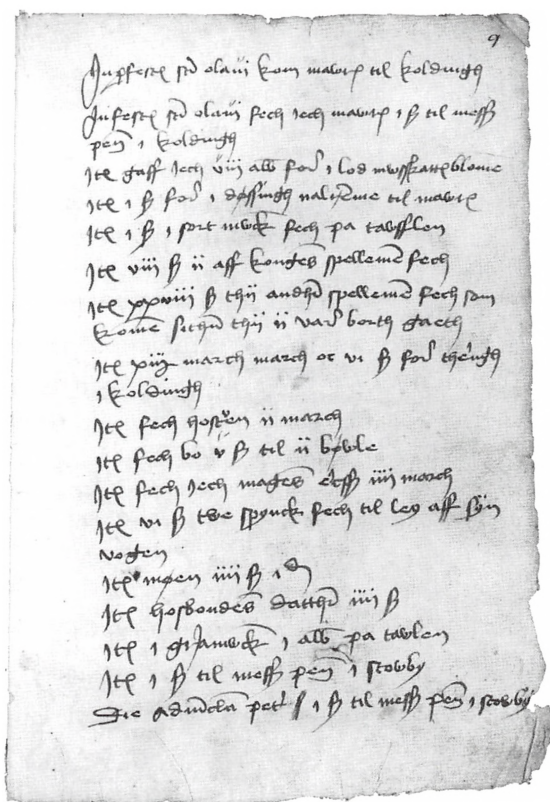
I en nu tabt dom afsagt 1543 af det kongelige retterting, der var rigets højeste domstol, og hvor domme afsagdes af konge og rigets bedste mænd, rigsrådet, påberåbtes som retsgrundlag en tidligere afsagt dom, der må have haft præjudikatskarakter. Det vil sige, at netop denne dom påberåbtes af dommerne i lignende senere tilfælde, hvilket betyder, at der havde udviklet sig en retspraksis, som domstolene ikke uden tvingende grund kunne fravige, noget man også kender til i vore dage. Det påberåbte præjudicium lyder, at der i 1543 blev fremlagt en dom, der var afsagt af kong Christian 3.s (1536-1559) farbroder, den højbarne fyrste, kong Hans, vor kære faderbroder på Koldinghus i det Herrens år 1493, og som lød som følger: Ingen må efter loven, dvs. de friheder, som loven tillægger adeligt gods, arve bondegods, der derved kunne blive frit, dvs. ingen adelsmand måtte arve ufri jord og derved gøre den fri for afgifter og unddrage kronen indtæg-

ter⁸⁾. Kongen har helt sikkert været bistået af medlemmer af rigsrådet, men hvilke er dog ikke nævnt.

Hvad der foruden domsafsigelsen er foregået, har vi ingen efterretninger om. Men man kan meget vel have behandlet kongens forestående rejse til Tyskland, for det var herhen, han agtede sig for at forhandle med Lübeck om de stadigt stående stridsspørgsmål om bl.a. sørøveriske overgreb i danske farvande og forholdene omkring Hansesædernes kontor i Bergen. Forhandlingerne førte dog ikke til noget resultat som følge af forsømmelser fra kongens side⁹⁾. Vi har ovenfor erfare, at han 19. august var i Wilsnack og kongens moder, dronning Dorothea anmoder i et brev af 24. august¹⁰⁾. Mourids om i kongens fravær at arbejde for at udsætte afgørelsen i en voldssag, indtil kongen kommer ind i riget igen. Mourids havde nemlig sammen med ikke navngivne mænd i landet – og hermed menes der givet Nørrejylland fra Kongeåen og nordover – i befaling under kongens udlandsfærd, hvilket vil sige, at de har haft regeringsmagten i området, medens kongen var udenlands.

AFSLUTNING

Mourids Nielsen Gyldenstjernes regnskaber – kombineret med oplysninger i en nu tabt dom sammenholdt med en gennemgang af kongens rejseruter i 1493 – giver os således en mulighed for at hævde, at der har været et møde på Koldinghus mellem kongen og formodentlig dele af rådet. Hvilke af rigsrådets medlemmer, der foruden Mourids Nielsen har været til stede, kan ikke afgøres, men det kan meget vel være repræsentanter ale-

Mourids Nielsen Gyldenstjernes regnskab for rejsen til Kolding 1493 s. 9. Sideangivelsen er moderne og synes at være foretaget af den kyndige arkivar William Christensen (1866-1949). Regnskabet befinder sig i Rigsarkivet i Mourids Nielsen Gyldenstjernes privatarkiv.

ne for den jyske del af rådet. Den type møder er ikke ukendte¹¹⁾.

REGNSKABETS TEKST

In profesto sancti Olavi kom Mawres til Koldingh.
In festo sancti Olavi fech iech Mawres i ß til messepenge i Koldingh.

Item gaff iech viii album fore i lod mwsskat-tesblomme.
Item i ß fore i dössingh nalremme til Mawres.
Item i ß i sort mwncck fech pa tawfflen.
Item viii ß ii aff kongens spellemen fech.
Item xxviii thii andhre spellemen fech som komme sithen thii ii vare borthgaeth.
Item xiiij march march oc vi ß fore therengh i Koldingh.
Item fech hostrven ii march.
Item fech Bo v ß til ii bøwle.
Item fech iech Magens Ericsson iiiii march.
Item vi ß Twe Spynck fech til ley aff syn vogen.
Item møen iiiii ß ibidem.
Item hosbondens datther iiiii ß .
Item i gramwncck i album pa tawlen.
Item i ß til messepenge i Stowby.
Die aduincula Petri i ß til messepenge i Stowby.

Oversættelse

Dagen før fejringen af den hellige Olav [dvs. d. 28. juli] kom Mourids til Kolding.
På dagen for fejringen af den hellige Olav [dvs. d. 29. juli] gav jeg Mourids en skilling til messepenge i Kolding.
Ligeledes gav jeg otte album for et lod muskatblomme.
Ligeledes en skilling for et dusin snøreremme, der blev indkøbt til Mourids.
Ligeledes en skilling, som en sort munk fik i tavlen.
Ligeledes otte skilling, som to af kongens spillemænd fik.
Ligeledes 28 skilling, som de øvrige spillemænd fik; de kom efter, at de to var gået.
Ligeledes tolv en halv mark og seks skilling for fortæring i Kolding.

Ligeledes fik hustruen to mark.
 Ligeledes fik Bo fem skilling til to stighbøjer.
 Ligeledes gav jeg Mogens Eriksen fire mark.
 Ligeledes seks skilling, som Tue Pink fik for leje af sin vogn.
 Ligeledes tjenestepigen fire skilling på samme sted.
 Ligeledes husbondens datter fire skilling.
 Ligeledes en gråmunk en album i tavlen.
 Ligeledes en skilling til messepenge i Stouby.
 På dagen for Peder i lænker [dvs. d. 1. august] en skilling til messepenge i Stouby.

- 6) Smst., s. 162 nr. 221.
- 7) *Missiver fra Kongerne Christiern I' og Hans' Tid*. Udg. ved William Christensen, Kbh. 1912-14, s. 96 og 113.
- 8) *Den danske Rigslovgivning 1397-1513* udgivet af Det danske Sprog- og Litteraturselskab og Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie ved Aage Andersen, Kbh. 1989, s.166-67 nr. 44.
- 9) Som note 5 s. 161-64 nrr. 218-26.
- 10) Som note 7 s. 109.
- 11) Jf. f.eks. et møde for jyske og fynske råder 1481, som ovf. note 7 s. 73.

- 1) Erik Ulsig, *Danske Adelsgodser i Middelalderen*, Kbh. 1969, s. 230.
- 2) Troels Dahlerup, *De fire stænder 1400-1500*. Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie VI, red. Olaf Olsen, Kbh. 1989, s. 122; se også *Dansk Biografisk Leksikon*, 3. udg., red. Sv. Cedergreen Bech, V, Kbh. 1980, s. 422f.
- 3) *Dronning Christines Hofholdningsregnskaber*. Udg. for Det Kongelige Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog af William Christensen. Kbh. 1904.
- 4) Annalise Dam Kofoed, *En undersøgelse af nordjysk lavadelsstruktur i senmiddelalderen belyst gennem Mourids Nielsen Gyldenstjernes arkiv*. Utrykt specialeafhandling Aarhus Universitet 1975 og samme Nordjysk lavadel omkring 1500 i *Festskrift til Troels Dahlerup*, Århus 1985, s. 191-208.
- 5) *Hanserecesse* 3. rk. III, udg. af Verein für Hansische Geschichte ved Dietrich Schäfer, Leipzig 1888, s. 161-62 nrr. 218-19.